१०४

अष्टको वैश्वामित्रः। इन्द्रः। त्रिष्टुप्।

असावि सोमः पुरुहूत तुभ्यं हरिभ्यां यज्ञमुप याहि तूयम्।
तुभ्यं गिरो विप्रवीरा इयाना दधन्विर इन्द्र पिबा सुतस्य॥ १०.१०४.०१

सोमः- रसः। पुरुहूत- बहुभिर्हूतेन्द्र। तुभ्यम्- त्वदर्थम्। असावि- निष्पादितः। तूयम्- क्षिप्रम्। हरिभ्याम्- आकर्षणशक्तिप्रतीकाश्वाभ्याम्। यज्ञम्- अस्मदुपासनम्। उप याहि- आगच्छ। विप्रवीराः- मेधाविनः समर्थाः। इयानाः- प्रपन्नाः। तुभ्यम्- त्वदर्थम्। गिरः- मन्त्रान्। दधन्विरे- धारयन्ति। इन्द्र- ईशनाधिदैवत। सुतस्य- निष्पन्नं रसम्। पिब- अनुभव॥१॥

अप्सु धूतस्य हरिवः पिबेह नृभिः सुतस्य जठरं पृणस्व।
मिमिक्षुर्यमद्रय इन्द्र तुभ्यं तेभिर्वर्धस्व मदमुक्थवाहः॥ १०.१०४.०२

हरिवः- आकर्षणशक्तिभूताश्वयुक्त। इह- अत्र। नृभिः- उपासकैः। अप्सु- जीवोदकेषु। धूतस्य- कम्पितम्। सुतस्य- निष्पादितं रसम्। पिब- अनुभव। जठरम्- हृदयम्। पृणस्व- पूरय। सीदन् वनस्य जठरे पुनानः, भीमस्य वृष्णो जठरादभिश्वसो दिवे दिवे सहुरिः स्तन्नबाधित इत्यादिषु मन्त्रेषु जठरशब्दस्य मध्यभाग इति लक्षणया सारः स्वरूपं हृदयमिति वार्थः। इन्द्र- परमेश्वर। तुभ्यम्- त्वदर्थम्। अद्रयः- ग्रावोपलक्षितजडाः। मिमिक्षुः- रसं सेक्तुमैच्छन्। तेभिः- तैरद्रिभिः। उक्थवाहः- हे मन्त्रैरुह्यमान। मदम्- भवद्धर्षम्। वर्धस्व॥२॥

प्रोग्रां पीतिं वृष्ण इयर्मि सत्यां प्रयै सुतस्य हर्यश्व तुभ्यम्।
इन्द्र धेनाभिरिह मादयस्व धीभिर्विश्वाभिः शच्या गृणानः॥ १०.१०४.०३

हर्यश्व- हे प्राणाश्व। प्रयै- प्रगत्यै। सत्याम्। उग्राम्- वीर्यसम्पन्नाम्। सुतस्य- रसस्य। पीतिम्- अनुभूतिम्। वृष्णे- वर्षकाय। तुभ्यम्। प्र इयर्मि- प्रेरयामि। इन्द्र- ईशनाधिदैवत। इह- अत्र। धेनाभिः- वाग्भिः। विश्वाभिः- सर्वाभिः। धीभिः- धारणाभिः। शच्या- प्रज्ञया। गृणानः- स्तुतः। मादयस्व- तृप्यस्व। मद तृप्तियोगे॥३॥

Dr. Rangani

ऊती शचीवस्तव वीर्येण वयो दधाना उशिज ऋतज्ञाः।

प्रजावदिन्द्र मनुषो दुरोणे तस्थुर्गृणन्तः सधमाद्यासः॥ १०.१०४.०४

शचीवः- हे प्रज्ञावन्। इन्द्र- परमेश्वर। ऊती- रक्षया। तव- ते। वीर्येण। प्रजावत्- सन्ततियुक्तम्। वयः- अन्नम्। दधानाः- धरन्तः। उशिजः- मन्त्रकामा मेधाकामा वा। वशेरिङ् उशिक्। ऋतज्ञाः- सत्यज्ञाः। मनुषः- मनुष्यस्य। दुरोणे- यज्ञसदने। गृणन्तः- स्तुवन्तः। सधमाद्यासः- सह माद्यन्तः। तस्थुः- तिष्ठन्ति॥४॥

प्रणीतिभिष्टे हर्यश्व सुष्टोः सुषुम्नस्य पुरुरुचो जनासः।

मंहिष्ठामूतिं वितिरे दधानाः स्तोतार इन्द्र तव सूनृताभिः॥ १०.१०४.०५

हर्यश्व- प्राणाश्व। सुष्टोः- सुष्ठु स्तूयमानस्य। सुषुम्नस्य- सुसुखस्य। पुरुरुचः- प्रभूतप्रकाशयुक्तस्य। ते- तव। प्रणीतिभिः- प्रकर्षनीतिभिः। तव- ते। सूनृताभिः- प्रियसत्यवाग्भिः। स्तोतारः। जनासः- जनाः। वितिरे- अन्येभ्यो वितरणाय। मंहिष्ठाम्- महतीम्। ऊतिम्- रक्षाम्। दधानाः- धारयन्ति॥५॥

उप ब्रह्माणि हरिवो हरिभ्यां सोमस्य याहि पीतये सुतस्य।

इन्द्र त्वा यज्ञः क्षममाणमानड्दाश्वाँ अस्यध्वरस्य प्रकेतः॥ १०.१०४.०६

हरिव- प्राणाश्व। सुतस्य सोमस्य पीतये- रसानुभूतये। हरिभ्याम्- प्राणोपलक्षिताश्वाभ्याम्। ब्रह्माणि- मन्त्रान्। उप याहि- आगच्छ। इन्द्र- ईशनाधिदैवत। क्षममाणम्- क्षमाशीलम्। त्वा- भवन्तम्। यज्ञः- अस्मदुपासनम्। आनट्- व्याप्नोति। अस्य- एतस्य। अध्वरस्य- ध्वररहितोपासनस्य। प्रकेतः- प्रकर्षेण ज्ञाता सन्। दाश्वान्- दाता। असि- भवसि॥६॥

सहस्रवाजमभिमातिषाहं सुतेरणं मघवानं सुवृक्तिम्।

उप भूषन्ति गिरो अप्रतीतमिन्द्रं नमस्या जरितुः पनन्त॥ १०.१०४.०७

सहस्रवाजम्- प्रभूतान्नम्। अभिमातिषाहम्- अहङ्काराभिभवितारम्। सुतेरणम्- रसे रममाणम्। मघवानम्- सम्पद्वन्तम्। सुवृक्तिम्- शोभनस्तुतिवेद्यम्। अप्रतीतम्- अप्रतिगतम्। इन्द्रम्-

Dr. Rangaji

परमेश्वरम्। गिरः- वाचः। उप भूषन्ति- मण्डयन्ति। जरितुः- रसनिष्पादकस्य। नमस्याः- स्तुतयः। पनन्त- स्तुवन्ति ॥७॥

सप्तापो देवीः सुरणा अमृक्ता याभिः सिन्धुमतर इन्द्र पूर्भित्।
नवतिं स्रोत्या नव च स्रवन्तीर्देवेभ्यो गातुं मनुषे च विन्दः॥ १०.१०४.०८

सप्तापः- भूर्भुवःसुवर्महर्जनस्तपःसत्यमिति सप्तभूमिकाः। अन्नप्राणमनोविज्ञानानन्दचित्सदात्मिकाः। तत्साधनाय या मूलशक्तिधारा धावन्ति ताः सप्तापः। देवीः- दिव्याः। सुरणाः- सुष्ठु रममाणाः। अमृक्ताः- अहिंसिताः। याभिः। इन्द्र- ईशनाधिदैवत। पूर्भित्- तदावारकभेदकः सन्। सिन्धुम्- समुद्रं चित्तसमुद्रं वा। समुद्रे हृदीति श्रुतेः। अतरः- अवर्धयः। नव नवतिं स्रवन्तीः स्रोत्याः- प्रभूतजीवोदकशक्तिधाराणाम्। गातुम्- मार्गम्। देवेभ्यः। मनुषे- मनुष्येभ्यः। च। विन्दः- अलभथाः ॥८॥

अपो महीरभिशस्तेरमुञ्चोऽजागरास्वधि देव एकः।
इन्द्र यास्त्वं वृत्रतूर्ये चकर्थ ताभिर्विश्वायुस्तन्वं पुपुष्याः॥ १०.१०४.०९

अभिशस्तेः- वृत्रहिंसातः। महीः- महतीः। अपः- आधारशक्तिधाराः। अमुञ्चः- विमोचितवान्। आसु- अप्सु जीवोदकेषु। अधि। देव एकः। अजागः- अप्रमत्तो भवसि। इन्द्र- परमेश्वर। याः। त्वम्। वृत्रतूर्ये- आवरणभेदने। चकर्थः- मोचितवान्। ताभिः। विश्वायुः- सर्वोज्जीवनः सन्। तन्वम्- स्वतनुमथवाश्रितानां तनुम्। पुपुष्याः- पोषितवान् ॥९॥

वीरेण्यः क्रतुरिन्द्रः सुशस्तिरुतापि धेना पुरुहूतमीट्टे।
आर्दयद्वृत्रमकृणोदु लोकं ससाहे शक्रः पृतना अभिष्टिः॥ १०.१०४.१०

वीरेण्यः- वीरैः प्रपन्नः। क्रतुः- सत्सङ्कल्पः। सुशस्तिः- शोभनस्तुतिसम्पन्नः। इन्द्रः। उतापि- अपि च। धेना- वाक्। पुरुहूतम्- इन्द्रम्। ईट्टे- स्तौति। वृत्रम्- आवरणम्। आर्दयत्- बिभेद। उ- अपि च। लोकम्- प्रकाशम्। अकृणोत्- अकरोत्। अभिष्टिः- अभियाता सन्। शक्रः- शक्तिमानिन्द्रः। पृतनाः- शत्रुसेनाः। ससाहे- अभ्यभवत् ॥१०॥

Dr. Rangani

शुनं हुवेम मघवानमिन्द्रमस्मिन्भरे नृतमं वाजसातौ।

शृण्वन्तमुग्रमूतये समत्सु घ्नन्तं वृत्राणि संजितं धनानाम्॥ १०.१०४.११

पूर्वं व्याख्यातम् ॥११ ॥

Dr. Ranganji